

НАУКОВІ ЗАСАДИ УПРАВЛІННЯ ІНКЛЮЗИВНИМ ОСВІТНІМ ПРОСТОРОМ

У статті розглянуто форми та методи управління штучним освітнім простором для самореалізації та розвитку творчих здібностей у ньому дитини з особливими освітніми потребами.

Ключові слова: інклюзивна освіта, освітній простір, навчання дітей з особливими потребами, інформаційні технології, розвивальне середовище.

Основним завданням сучасної освіти є створення умов для належної самореалізації та розвитку здібностей кожного члена суспільства незалежно від його фізичних можливостей. Держава має забезпечити рівний доступ до якісної освіти дітям з особливими потребами з урахуванням здібностей, можливостей, бажань та інтересів кожної дитини. Ця ідея задекларована у Конституції України та законодавствах у галузі освіти, реабілітації та соціального захисту

Питання створення оптимальних умов життєдіяльності, відновлення втраченого контакту з навколишнім середовищем, інтеграції дітей та молоді з обмеженими фізичними можливостями в суспільство належать сьогодні до першорядних державних завдань [4].

Відповіддю на вимоги сьогодення є створення системи освіти, в якій дітям з інвалідністю зовсім не обов'язково навчатися в спеціальних установах, а навпаки: краще здобути освіту у звичайній школі, що допоможе їм адаптуватися до життя [8].

Проте, у нашій країні тільки окремі навчальні заклади готові забезпечити можливість для навчання дітей з фізичними вадами. Основними причинами на те є недостатня матеріально-технічна база, кадрова готовність. Більшість учителів не готові навчати таких дітей. Проблеми також з психологічною готовністю суспільства. Деякі батьки просто не бажають, щоб їх малюк сидів за однією партою з інвалідом. Отже, однією з важливих проблем освіти сьогодні є пошук нових підходів до навчання осіб з особливими потребами. Сучасні досягнення в розвитку інформаційних технологій відкривають нові можливості до організації інклюзивного навчання.

Останніми роками відчувається підвищення інтересу до проблеми формування життєвої компетентності дітей-інвалідів. На цей час у педагогічній літературі головний акцент робиться на спеціальній освіті, досліджуються закономірності розвитку людей з особливими потребами. Педагогічні дослідження з питань становлення та розвитку практики і теорії спеціально організованого навчання і виховання дітей з вадами слуху, зору проводилися вітчизняними вченими В. Андрущенко, І. Береговим, В. Бондарем, В. Синьовим, М. Ярмаченком та ін. Нові педагогічні підходи до організації соціальної роботи з дітьми-інвалідами, що розроблені в контексті концепції соціальної роботи з дітьми та молоддю в Україні, висвіт-

лено у публікаціях українських вчених Р. Ануфрієвої, О. Євдокимова, Н. Зеленої, С. Зубейко, Т. Ілляшенко, Л. Коваль, О. Столяренка. Проблемами формуванням нової системи освіти займаються І. Бондар, І. Леонгард, М. Синьов, П. Таланчук, Г. Шевцов, А. Ямбург; теоретичні та методологічні аспекти технічної та гуманітарної освіти інвалідів, а також можливості навчально-методичного, інформаційного, медико-соціального супроводу розробляють В. Авілов, К. Агавелян, Н. Вовк, Б. Даутова, З. Кантор, Н. Козлов, І. Купрєєва, А. Мальков, І. Нікітіна, Г. Паршін, Г. Станевський, В. Сікора, Є. Чайковський.

Переважна більшість учених визначає інформаційно-комунікаційні технології ефективним засобом забезпечення повноцінної освіти, соціальної адаптації та реабілітації дітей з особливими потребами. Проте, питання створення відкритого розвивального віртуального середовища для повноцінного розвитку, самореалізації та соціальної адаптації дітей та молоді з фізичними та психічними вадами в науковій літературі ще не розглядалось.

Мета статті – висвітлити проблеми створення штучного інклюзивного середовища й управління ним.

На державному рівні активно розглядається модель сучасної загальноосвітньої школи як інклюзивного закладу освіти. Ця модель передбачає не тільки відповідну архітектурну адаптацію школи та улаштування її необхідними технічними засобами, а й зміну ставлення педагогів, дітей, адміністрації школи до самого процесу навчання “особливих” дітей [6].

Суттєвими перешкодами для розвитку дітей з фізичними та психічними вадами є обмежена з об’єктивних причин комунікація, зменшення контактів з навколишнім середовищем, ускладнення з його пізнанням, нерегулярність відвідування ними навчальних занять, постійна потреба у зменшенні навантаження, потреба у застосуванні здоров’язбережних технологій, обмеження у використанні засобів навчання, доступу до інформації. Наявність у дитини фізичних вад часто породжує проблеми психологічного характеру, а підвищена увага з боку однолітків загострює ці процеси. Отже, діти з особливими потребами, перебуваючи у важких соціальних умовах, часто, будучи психосоматично слабленими, опиняються в освітній установі ще і в повній психологічній ізоляції.

За таких умов здібності дитини не мають шансів розвинутиися, значно звужуються також шанси на соціалізацію.

Для успішного розвитку та соціалізації “особливих дітей” необхідним є створення умов для навчання та виховання в атмосфері захищеності, психологічного комфорту [3]. Виникає потреба у створенні надшкільного середовища для їхнього розвитку та самореалізації, спрямованого на компенсування фізичних і психічних вад. Спрямовуючи роботу на компенсацію певних недоліків, вони по суті є замкненими просторами, що значно звужують коло спілкування, створюють нереальний світ, чим скоріше заважають соціалізації та адаптації в реальному житті.

Розвивальне середовище має бути комплексом психолого-педагогічних, матеріально-технічних, санітарно-гігієнічних, ергономічних, естетичних умов, що забезпечують організацію навчання та розвиток дітей.

Наповнення середовища має вирішувати як прямі утилітарно-функціональні завдання певного об'єкта середовища (організація процесів життєдіяльності, технічне забезпечення простору, створення необхідних ідейно-художніх ефектів і настроїв), так і супутні їм (підвищення комфортності середовища, кореляція емоційно-психологічного клімату тощо).

Інклюзивне розвивальне середовище повинно відповідати таким вимогам: бути багатофункціональним, побудованим за системним принципом, інтригуючим, цікавим, ініціювати діяльність дитини, урахувати специфіку розвитку дитини й подавати різнорівневі та різнопрофільні матеріали, забезпечувати умови для взаємодії дітей, створювати умови для повнішої комунікації, здійснювати найповнішу адаптацію дитини до реального життя та соціалізації, готувати до життя в соціумі.

Розглядаючи спеціалізоване розвивальне середовище для дітей з особливими потребами, акцент потрібно ставити на компенсації їхніх фізичних вад, розширення можливостей комунікації, спрощення доступу до отримання нових знань, умінь і навичок, зменшення психологічного дискомфорту. Дитина в подібному середовищі має відчувати себе фізично і психічно повністю здоровою [5].

Методологічною основою створення інклюзивного розвивального середовища можуть стати сучасні особистісно орієнтовані технології, такі як педагогіка співробітництва, технологія навчання, проблемне навчання, теорія поетапного формування розумових дій, педагогіка толерантності, особистісно орієнтоване навчання, особистісно-розвивальне навчання та ін. Кожна дитина тут може самостійно обирати рівень складності. При цьому забезпечують умови для формування атмосфери довірливості, варіативності навчального процесу з урахуванням індивідуальних особливостей і схильностей до навчання [2].

Розвиток інформаційних і комунікаційних технологій сьогодні дає змогу частково або повністю компенсувати окремі фізичні вади. Технічні досягнення умовно поділили спеціалізовані Інтернет-технології на такі напрями: адаптаційні, компенсувальні та корелятивні.

Адаптаційне програмне забезпечення може бути реалізоване шляхом використання голосового супроводу, екранної лупи, великих шрифтів, програми формування субтитрів.

Використання інтерфейсних технологій спрямовано на компенсацію фізичних недоліків. Реалізація цих технологій здійснюється на програмно-апаратному рівні: спеціальний екран для сліпих, пристрої для навчання глухих (кохлеарні системи), альтернативні пристрої для паралізованих.

Найбільш актуальними сьогодні є технології, орієнтовані на психофізіологічні особливості контингенту. Для кожної дитини відбираються найактуальніші проблеми і технології спрямовують на їх подолання. А са-

ме, збагачення словарного запасу та розвиток зв'язного мовлення, можливість розширення кола спілкування, оволодіння професійними навичками для подальшого влаштування.

Будь-яка освітня діяльність є продуктивною, якщо вона керована. Класичне адміністративно-командне управління інклюзивним віртуальним середовищем не може бути ефективним. Занадто сильний тиск з боку управління може значно зменшити творчу активність учасників.

Процес управління таким середовищем може здійснюватися лише на адаптивних засадах. Отже, кожен елемент має містити в собі алгоритм для самоперевірки або самомоніторингу.

Розпочинати створення такого середовища доцільно з проведення Інтернет-конкурсів, організації функціонування віртуальних спільнот, форумів, сайтів.

В Україні вже достатньо накопичено досвід застосування інформаційних комп'ютерних технологій (ІКТ) для вирішення завдання соціалізації інвалідів з подальшою їх професіоналізацією. Наприклад, досвід навчально-реабілітаційної комп'ютерної школи для інвалідів громадського об'єднання "Вікно в Світ" [7], регіонального центру освіти для інвалідів НМАУ (м. Днепропетровськ), лабораторії допоміжних технологій Луцького державного технічного університету показує, що розвиток здібностей та формування активної мотивації до набуття знань, умінь і навичок із застосуванням ІКТ, як правило, призводить до утворення стійкої спрямованості в інвалідів зору на застосування ІКТ як у власному житті, так і в подальшій трудовій діяльності.

В Комунальному закладі "Запорізький обласний інститут післядипломної педагогічної освіти" кафедрою реабілітації та здорового способу життя разом з кафедрою менеджменту освіти та психології також проводиться робота зі створення розвивального віртуального середовища для учнів з особливими потребами. Розпочата робота зі створення спеціалізованих дистанційних курсів для підвищення кваліфікації вчителів і вихователів, розробляються методичні рекомендації щодо включення спеціальних технологій у зміст освіти. Для старших учнів створюється віртуальний простір сприяння самореалізації, соціалізації та адаптації. Для молодших учнів з особливими потребами створюється "універсальна ігрова зона".

З метою апробації розвивального віртуального середовища у 2010 р. кафедрою реабілітаційної педагогіки та здорового способу життя разом з кафедрою менеджменту освіти та психології було започатковано експеримент "Школа майбутнього – школа без обмежень". Основним завданням експерименту є організація та підтримка діяльності інтернет-ресурсу, на якому діти з обмеженими можливостями залучалися до спільної навчальної або розважальної діяльності разом з дітьми класів "норма".

Учні розробляли проекти школи, комфортної для навчання дітей з особливими потребами. Результати проектної діяльності подавалися у зручному для конкурсантів вигляді: малюнок, плакат, есе, вірші, презентація тощо. Паралельно з розробкою проекту конкурсанти брали участь у вікто-

рині у вигляді казкової гри. Умови гри розроблялися з використанням компенсувальних та адаптувальних комп'ютерних програм. Таким чином здорові конкурсант та конкурсант з фізичними вадами мали рівні стартові умови.

В рамках експерименту “Школа майбутнього – школа без обмежень” у цьому році проводиться конкурс проектів Інклюзивної школи “Без меж”. В ході спільної роботи учні загальноосвітніх класів, вихованці спеціальних шкіл-інтернатів та обласних реабілітаційних центрів створюють модель навчального закладу, який забезпечить умови для навчання, подальшого розвитку та самореалізації учнів з особливими потребами у звичайних класах загальноосвітніх шкіл.

Висновки. Людина з особливими потребами повинна мати середовище, у якому почувалася б комфортно. Сучасна система освіти має бути модифікована та спрямована на задоволення потреб учнів з фізичними та розумовими вадами. Тому актуальним питанням є створення штучного інклюзивного простору для самореалізації та розвитку творчих здібностей.

Змістовна структура такого простору має будуватися за принципом рівневої та профільної диференціації, бути гнучкою, взаємо замінною, такою, що мотивує до навчання та стимулює творчий розвиток.

Методологічною основою такого простору мають бути інноваційні педагогічні технології, засновані на співпраці та співробітництві.

Технологічно інклюзивний розвивальний простір будується на основі комп'ютерних та інтернет-технологій, які дають змогу частково компенсувати фізичні вади, чим вирівнюють можливості всіх учасників.

Список використаної літератури

1. Бірюк О. “Сяйво надії”: робота з дітьми з особливими потребами / О. Бірюк // Позашкілля. – 2009. – № 11. – С. 18–20.
2. Бондар В. Інтеграція дітей з обмеженими психофізичними можливостями в загальноосвітні заклади: за і проти / В. Бондар // Дефектологія. – 2003. – № 3. – С. 2–5.
3. Гребенюк Т.М. Вивчення проблеми соціально-психологічної адаптації інвалідів по зору в студентських інтегрованих групах / Т.М. Гребенюк // Інформаційні технології у соціально-трудої реабілітації інвалідів : матер. міжнар. семінару. – К. : Візаві, 2001. – С. 76–79.
4. Войцехович Д.В. Правове регулювання праці інвалідів в Україні / Д.В. Войцехович // Сучасні методи і засоби комп'ютерної освіти для осіб з обмеженими фізичними можливостями : матер. міжнар. семінару. – К. : Візаві, 2004. – С. 60–62.
5. Ілляшенко Т. Як допомогти дітям з особливими освітніми потребами у ЗОШ / Тамара Ілляшенко // Психолог. – 2009. – № 37. – С. 6–11.
6. Колупаєва А.А. Концептуальні аспекти інклюзивної освіти / Н.З. Софій, Ю.М. Найда / Інклюзивна школа: особливості організації та управління : навчально-методичний посібник / [А.А. Колупаєва, Н.З. Софій, Ю.М. Найда та ін. ; за заг. ред. Л.І. Даниленко]. – К., 2007. – С. 128.
7. Обучение инвалидов по зрению технологии “Окно в Мир” / Г.Е. Цейтлин, Т.К. Терзян, С.А. Картавец, Р.О. Литвинов, Е.А. Майданник. – К. : Вікно в Світ, 2001. – 102 с.
8. Таланчук П.М. Актуальні проблеми навчання та виховання людей з особливими потребами : тез. доп. / Петро Михайлович Таланчук. – К. : Університет “Україна”, 2007. – 484 с.

9. Таланчук П.М. Про становище інвалідів в Україні та основи державної політики щодо вирішення проблем громадян з особливими потребами : держ. доповідь / Петро Михайлович Таланчук. – К., 2002. – 160 с.

Лапшина И.С. Научные основы управления инклюзивным образовательным пространством

В статье рассматриваются формы и методы управления искусственным образовательным пространством для самореализации и развития творческих способностей в нем детей с особыми образовательными потребностями.

Ключевые слова: инклюзивное образование, образовательное пространство, обучение детей с ограниченными возможностями, информационные технологии, развивающая среда.

Lapshina I. Scientific basis of space inclusive education

The article deals with the forms and methods of control artificial educational space for self-realization and development of creative abilities in it for children with special educational needs.

Key words: inclusive education, educational space, education for children with special needs, information technology, development environment.